

ZAMANAGÓY JÁMIYETTE MÁDENIYAT TEORIYASÍ TIYKARLARI

Saparbaeva Gulshira Abatbaevna – professor

gulshirasaparbaeva@36gmail.com

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filiali

ОСНОВЫ ТЕОРИИ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Сапарбаева Гулшира Абатбаевна – профессор

Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

FUNDAMENTALS OF CULTURAL THEORY IN MODERN SOCIETY

Saparbaeva Gulshira Abatbaevna – professor

Nukus branch of the Uzbek State Institute of Arts and Culture

Tayanish sózler: mádeniyat, jámiyet, teoriya, globallasıw, qádiriyatlar, identifikaciya.

Rezyume. Zamanagóy jámiyette mádeniyat túsiniğiniń teoriyalıq tiykarları, onıń rawajlanıw basqıshları hám jámiyet turmısında tutqan ornı analizlenedi. Sonday-aq, globallasıw sharayatında mádeniyattıń transformaciyası hám onıń sociallıq sistemalar menen baylanıslılıǵı haqqında sóz barmaqta.

Ключевые слова: культура, общество, теория, глобализация, ценности, идентификация.

Резюме. В современном обществе анализируются теоретические основы понятия культуры, этапы её развития и её роль в жизни общества. Также речь идет о трансформации культуры в условиях глобализации и ее взаимосвязи с социальными системами.

Key words: culture, society, theory, globalization, values, identity.

Summary. In modern society, the theoretical foundations of the concept of culture, its developmental stages, and its role in social life are analyzed.

KIRISIW. Zamanagóy jámiyette mádeniyat adamzat rawajlanıwınıń ajıralmas bólegi sıpatında úlken áhmiyetke iye. Mádeniyat tek materiallıq hám ruwxıy baylıqlar kompleksi emes, al adamlardıń sociallıq minez-qulqı, qádiriyatları hám dúnya qarasın qalıplestiriwshi sistema. Mádeniyat teoriyasın úyreniw jámiyettegi sociallıq processlerdi tereń túsiniw imkaniyatın beredi.

USÍLLAR. Bul ilimiy maqala temanıń sáwlelendiriwde sıpatlawshı, klassifikaciyalıq, salıstırmalı, kontekstual hám kompleksli qatnaslardı talıqlaw usılları qollanıldı. Izertlew mádeniyat teoriyasın úyreniw mashqalalarında teoriyalıq hám ilimiy túsiniqlerge qaratılǵan zamanagóy sociallıq processler tiykarında kórip shıǵılǵan.

NÁTIYJELER HÁM DODALAW. Mádeniyat túsiniği túrli ilimiy dereklerde túrlishe talqılanǵan. Klassikalıq jantasıwlarda mádeniyat insan tárepińen jaratılǵan barlıq materiallıq hám ruwxıy baylıqlar jıyındısı sıpatında qaralǵan bolsa, zamanagóy teoriyalıq ilimde mádeniyat kóbinese kommunikativlik process sisteması hám sociallıq tájiriye sıpatında talqılanadı. Strukturalıq hám funkciyanalıq qatnaslar boyınsha, mádeniyat jámiyet turaqlılıǵın támiyinlewshi tiykarǵı faktor esaplanadı. Zamanagóy jámiyette mádeniyat málimleme texnologiyaları hám málimleme kommunikaciya quralları arqalı tez pátlerde tarqalmaqta. Bul bolsa mádeniyatlararalıq baylanıslardıń kúsheyiwine

alıp kelmekte. Haqıyqatında da, aldımızda úlken wazıypalar, Jańa Ózbekstandı qurıwday orınlanıwı qıyın maqsetler turıptı. “Jańa Ózbekstandı qurıw, - dep atap ótedi mámleket basshısı, - bul tek ǵana qálew, subyektiv hádiyse emes, al túpkilikli tariyxıy tiykarlarǵa iye bolǵan, elimizdegi házirgi siyasiy-huqıqıy, sociallıq-ekonomikalıq, ruwxıy-aǵartıwshılıq jaǵdaydıń ózi talap etip atırǵan, xalqımızdıń ásirlik arız-niyetlerine sáykes, onıń milliy máplerine tolıq juwap beretuǵın obektiv zárúrlık bolıp esaplanadı.[1.1] Globallasıw processı mádeniyattıń rawajlanıwına sezilerli dárejede tásir kórsetpekte. Bir tárepten, ol mádeniyatlar aralıq almasıwdı kúsheyitse, ekinshi tárepten, milliy mádeniyatlardıń ózine tánligin saqlap qalıw mashqalasın júzege keltiredi. Zamanagóy teoriyalar globallasıwdı eki tárepleme process sıpatında bahalaydı:

❖ mádeniy integraciya.

❖ mádeniy differenciallasıw.

Nátiyjede, “global mádeniyat” hám “lokal mádeniyat” arasında óz ara tásirsheńlik hám baylanıslar kúsheyedi. Zamanagóy jámiyette mádeniyat teoriyası tiykarların úyreniw sociallıq rawajlanıw nızamlıqların ańlawda úlken áhmiyetke iye. Mádeniyat jámiyettiń turaqlılıǵı, rawajlanıwı hám ózligin belgileytuǵın tiykarǵı faktorlardan biri bolıp qalmaqta. Globallasıw sharayatında bolsa mádeniyattıń transformaciyası jańa ilimiy qatnaslardı talap etedi. Mádeniyat teoriyasın izertlew metodologiyası boyınsha

tómendegi ilimiy metodlardan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı:

- ❖ sistemalı analiz usılı;
- ❖ salıstırmalı analiz;
- ❖ tariyxıyılıq hám logikalıq principı;
- ❖ sociologiyalıq jantasıw.

Bul metodlar mádeniyatnıń teoriyalıq tiykarların kompleksli úyreniw hám onıń zamanagóy jámiyettegi ornın anıqlaw imkaniyatın beredi. Mádeniyat túsiniği tariyx dawamında túrli basqışlarda qalıplesip kelgen. Dáslep ol insanıń tábiyattı ózlestiriw iskerligi menen baylanıslı túrde talqılangan bolsa, keyin ala ruwxıy qádiryatlar sisteması sıpatında qaralıp baslandı. XX ásirge kelip mádeniyat tómendegi tiykarǵı qatnaslar arqalı túsindirilgen:

1. Klassikalıq jantasıw- mádeniyat insan tárepinen jaratılǵan materiallıq hám ruwxıy baylıqlar jıyındısı.

2. Strukturalıq qatnas- mádeniyat belgiler, simvollar hám kodlar sisteması bolıp, ol arqalı sociallıq málimlemeler jetkeriledi.

3. Funkcionallıq qatnas-mádeniyat jámiyetnıń turaqlılıǵın támiyinlewshi mexanizm sıpatında qaraladı.

4. Postmodern qatnas- mádeniyat kóp qatlamlı, fragmentar hám salıstırmalı qubılıs sıpatında talqılanadı. Mádeniyat sociallıq sistemannıń ajıralmas bólegi bolıp, ol jámiyettegi barlıq institutlar menen óz-ara baylanıslı bolıp, mádeniyat arqalı sociallıq tájiriye áwladtan-áwladqa jetkeriledi. Onıń mazmunına til, simvollar hám belgiler mádeniyatnıń tiykarǵı elementleri kiredi. Mádeniyat hám qádiryatlar sistemasında, mádeniyat jámiyettegi ádep-ikramlılıq normaların belgileytuǵın process bolıp tabıladı. Ol insan minez-qulqın tártipke salıwshı áhmiyetli faktor. Sanlı dáwirde mádeniyat transformaciyası haqqında sóz etilgende, XXI ásirde mádeniyat rawajlanıwında sanlı texnologiyalar áhmiyetli rol atqarıwın bilemiz. Internet, sociallıq tarmaqlar hám jasalma intellekt, media mádeniyatnıń qalıplesiwine tikkeley tásir kórsetpekte. Bunda, sanlı mádeniyatnıń tiykarǵı ózgeshelikleri tómendegishe: tezlik hám galabalıq; interaktivlik;

- ❖ vizuallıqtın ústinligi;
- ❖ global auditoriyaǵa baǵdarlanıw. Hár

qanday mádeniyat hám kórkem óner mákemelerinde usı kórsetkishlerden únemli paydalansa maqsetke muwapıq boladı. Globalıasıw mádeniyatlar arasındadıǵı shegaralardı sezilerli dárejede azaytaqanlıǵı sebepli, nátiyjede tómendegi procesler júzege keledi. Onıń unamlı tárepleri, mádeniyatlar aralıq qarım-qatnastıń kúsheytedi, ilimiy hám dóretiwshilik tájiriye almasıwlarıdnıń kóbeyiwın támiyinleydi, universal qádiryatlarıdnıń qalıplesiwini ushın imkaniyatlar jaratıladı. Unamsız táreplerine názer salatuǵın bolsaq, milliy qádiryatlarıdnıń joq bolıw qáwpin tuwdırıw, mádeniy identiklik krizisiniń payda bolıw qáwpin jaratıw bolıp tabıladı. Sol sebepli zamanagóy jámiyette mádeniy siyasatı durıs alıp barıw áhmiyetli esaplanadı. Mádeniyat jámiyet rawajlanıwınıń áhmiyetli faktorlarınan biri. Ol tómendegi funkciyalardı orınladı:

- sociallıq integraciya.
- kommunikativ baylanıslılıq;
- innovaciyalıq rawajlanıwǵa túrtki;
- tárbiyalıq-áǵartıwshılıq wazıypası.

Mádeniyat rawajlangan jámiyetlerde sociallıq turaqlılıq hám ekonomikalıq rawajlanıw dárejesi joqarı bolıwı baqlanadı. Zamanagóy mádeniyat teoriyaları kóp qırılı hám quramalı xarakterge iye hám jámiyette mádeniyat teoriiyası tiykarların úyreniw áhmiyetli ilimiy mashqalalardan biri bolıp esaplanadı. Mádeniyat jámiyetnıń sociallıq, ekonomikalıq hám siyasiy rawajlanıwına tikkeley tásir kórsetedi. Házirgi waqıtta ayırıqsha atap ótiw kerek, búgin mádeniyat hám kórkem ónerdnıń sociallıq funkciyaları jámiyette júz berip atırǵan barlıq processler menen uyǵınlıqta ózgerip, jetilisip barmaqta. Dáslep bul tarawdan kóbirek xalıqtıń bos waqtın nátiyjeli shólkemlestiriw maqsetinde paydalanılǵan bolsa, endi tiykarǵı itibar mádeniyat tarawınıń adamlardı tárbiyalaw, mámleket hám jámiyet aldında turǵan mashqalalardı sheshiw iskerligine qaratılmaqta. Usı mániste, búgin mádeniyatnıń óz aldına ilimpán tarawı sıpatındadıǵı ornın belgilew máselesi de ilimpazlar aldında áhmiyetli mashqalalardan biri bolmaqta. Basqasha aytqanda, búgingi ózgerip atırǵan zamanda mádeniyat hám kórkem ónerdnıń insan hám jámiyet aldındadıǵı áhmiyetli wazıypaların jáne olardıń sheshimlerin anıqlaw tiykarǵı wazıypa sıpatında belgilenmekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. A. Mavrulov, M. Mavrulova Madaniyat nazariyasi. – Toshkent: Donishmand ziyosi. 2023y
3. To'yehiyeva S. "Madaniyat va san'at sahosi faoliyatini tashkil etish va boshqarish"- Toshkent. 2023.
4. Saparbaeva G.A. "Mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriwdıń ilimiy tiykarları"- Nókis. 2025.
5. S. Ikromov, M. Xolmo'minov. San'at va madaniyat sohasi zamonaviy boshqaruv usullari. - Toshkent: Ijod- print. 2023.